

ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИКИ КИТАЮ В ЦЕНТРАЛЬНІЙ АЗІЇ (90-ті рр. XX ст. – поч. XXI ст.)

В статті аналізуються основні напрямки та етапи еволюції політики КНР в Центральній Азії в пострадянський період, розглядаються проблеми регіонального співробітництва.

Ключові слова: співробітництво, інтеграція, еволюція, тероризм, геополітика.

В статье анализируются основные направления и этапы эволюции политики КНР в Центральной Азии в постсоветский период, рассматриваются проблемы регионального сотрудничества.

Ключевые слова: сотрудничество, интеграция, эволюция, терроризм, геополитика.

The paper analyzes the main trends and the stages of the evolution of China policy in Central Asia in the post-Soviet period, the issue of regional cooperation.

Keywords: collaboration, integration, development, terrorism.

Постановка проблеми. Закінчення «холодної війни» і розпад СРСР викликали глобальні зміни як у світовій системі міжнародних відносин в цілому, так і регіональній. В центрі євразійського континенту з'явився новий міжнародно-політичний регіон – Центральна Азія, до складу якого увійшли п'ять незалежних держав: Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Узбекистан і Туркменістан. Центральна Азія стала регіоном зіткнення політичних, економічних, військових та ідеологічних інтересів передусім таких великих держав як Росія, Кита, США, а також цінностей світових цивілізацій: християнства, конфуціанства та ісламу. Поява на кордонах Китаю нових суб'єктів міжнародних відносин змусило китайське керівництво шукати шляхи, нові форми співробітництва з країнами Центральної Азії.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема еволюції політики Китаю в Центральній Азії, двохсторонніх відносин з країнами регіону, незважаючи на значну кількість публікацій, все ще недостатньо розроблена як зарубіжними, так українськими вченими. Окремі аспекти були предметом аналізу в першу чергу центральноазіатських дослідників: К.Л.Сироежкіна і А.С.Каукенова (Казахстан), В.Парамонова, А.Строкова, О.Столповського, А.Ходжаєва (Узбекистан), Е.Усубалієва, Е.Абдилдаєва (Киргизстан), С.Сафарова (Таджикистан). Значний інтерес мають наукові розвідки китайських вчених Чжао Хуаншена, Син Гуанчена,

Дун Сяояна та ін. Цінним є роботи російських авторів Л.Гусєва, А.Казанцева, Д.В.Треніна, Д.Б.Малишевої. Необхідно відзначити публікації білоруських дослідників В.Борового, М.Данилович, Р.Турарбекової і Т.Шибко. Певний внесок у вивчення проблеми внесли українські вчені та аналітики Л.Гайдуков, В.В.Сєднєв, М.С.Дорошко, Г.К.Кухалейшвілі, Б.О.Парахонський, А.З.Гончарук, Ю.В.Павленко.

Мета статті – проаналізувати еволюцію політики Китаю в Центральній Азії, розкрити основні напрямки взаємовідносин КНР з країнами регіону.

Виклад основного матеріалу. Китай традиційно розглядав Центральну Азію як територію інтересів Російської імперії, а потім СРСР. Після розпаду Радянського Союзу і появи нових незалежних держав в регіоні китайське керівництво почало терміново розробляти центральноазіатський вектор своєї зовнішньої політики. При цьому Китай враховував і той факт, що РФ сама вивільнила геополітичний простір Центральної Азії і регіон перетворювався в зону зіткнення зовнішніх сил. Китай просто використав вдалий момент і отримав легітимну можливість розширити свій вплив.

Політика Китаю щодо пострадянських країн Центральної Азії пройшла, на думку дослідників, кілька етапів, які були обумовлені як зовнішніми, так і внутрішніми факторами. Перший період охоплює початок 90-х рр. XX ст. до 1995 р. Політика КНР в регіоні знаходилась в процесі формування і

становлення, і відзначалася особливою обережністю, зваженістю і поміркованістю. Її основні принципи відповідали концепції, яку розробив Ден Сяонін. Основний зміст політики Китаю в цей період полягав у встановленні дипломатичних відносин, вирішення проблеми кордонів, забезпечення стабільності своїх західних кордонів і розвиток торгово-економічних зв'язків з центральноазіатськими державами. Крім того, Пекін сподівався знайти підтримку з боку країн регіону в боротьбі з проти національного сепаратизму в Сінцзянь-Уйгурському національному районі (СУАР) [2; 7].

Китай одним з перших великих держав заявив про визнання нових країн Центральної Азії і на початку 1992 р. встановив з ними дипломатичні відносини. У 1992-1993 рр. в Пекіні з офіційними візитами побували керівники всіх п'яти країн Центральної Азії, більшість глав урядів і було підписано близько 90 двосторонніх міждержавних угод [4, с.227; 9, с.240]. Наступні кроки Пекіна були направлені на вирішення проблем, пов'язаних з сферою безпеки і кордонів. В жовтні 1992 р. була створена робоча група в складі об'єднаної делегації Росії, Казахстану, Киргизстану, Таджикистану і делегації Китаю (за формулою «4+1»), яка конкретно зайнялася вирішенням прикордонних питань і рівня військової присутності в прикордонних районах. З кінця 1992 р. почалися регулярні переговори, які привели до позитивних наслідків. Так, 26 квітня 1994 р. була підписана угода між Республікою Казахстан і КНР про державний кордон. Сторони домовилися продовжити переговори по деяким спірним ділянкам. Казахстансько-китайська угода вступила в дію 29 червня 2003 р. після ратифікації парламентами обох країн всіх інших договорів. Остаточні угоди про кордони між Китаєм і Киргизстаном були підписані в 1996 р. і 1999 р., а з Таджикистаном - у 1999-2002 рр. [10]. Економічні зв'язки КНР і країн ЦА в цей період знаходилися в стадії зародження і обмежувалися лише прикордонною торгівлею. В 1990 р. обсяг

двохсторонньої торгівлі складав близько 465 млн. дол., а в 1995 р. він зріс до 5,5 млрд. дол. Головними статтями експорту Китаю в Центральну Азію були продовольчі товари і вироби легкої промисловості. Імпорт включав різноманітну сировину. В цілому за 1992-1995 рр. товарообіг між КНР і країни ЦА складав більше, ніж 1,8 млрд. дол. [3; 7].

Більша частина товарообігу припадала на Казахстан і Киргизстан, які мали з Китаєм пряме транспортне сполучення. Слід зазначити, що в зазначений період більше 50% всієї торгівлі КНР з країнами ЦА припадала на СУАР. 4 китайських міста, які знаходяться на кордонах з Казахстаном і Киргизстаном, стали містами, відкритими для прикордонної торгівлі. Місто Нарин поблизу китайського кордону з Киргизстаном також стало вільною торгівельною зоною [4, с.228].

В 1994 р. були сформульовані основні принципи зовнішньої політики Китаю щодо Центральної Азії: підтримка дружніх добросусідських відносин і мирне співіснування; розвиток взаємовигідного співробітництва і сприяння спільному процвітання; повага до вибору кожної з держав і невтручання у внутрішні справи інших країн; повага суверенітету, сприяння регіональній стабільності.

Другий етап зовнішньої політики КНР в Центральній Азії охоплює період із середини 90-х рр. XX ст. і до подій 11 вересня 2001 р.

На середину 90-х рр. Китай змушений був суттєво переглянути всю свою зовнішню політику, в т.ч. і в Центральній Азії. Китайське керівництво помітно активізувало центральноазіатський напрямок своєї зовнішньої політики, відмовившись від «стратегії очікування» на користь «стратегії поступового проникнення в регіон». Підвищення значення ЦА для КНР було продиктоване не тільки глобальними і довготривалими проблемами та їх вирішенням, а і комплексом питань безпеки регіону, зростанням уйгурського сепаратизму, міжнародного тероризму, ісламського радикалізму. Крім того, Пекін був

зацікавлений в ресурсно-сировинному потенціалі Центральної Азії, а також у ринку збуту китайської продукції [7].

Переговори по зниженню рівня військової присутності в прикордонних районах завершилися підписанням в Шанхаї і Москві «Угоди про зміцнення довіри у військовій сфері в прикордонному районі» (1996 р.) і «Угоди про взаємне скорочення збройних сил в прикордонному районі» (1997 р.). Це стало підґрунтям для створення «Шанхайської п'ятірки», яка об'єднувала РФ, КНР, Казахстан, Киргизстан і Таджикистан. Ця організація стала основним інструментом узгодження політики центральноазіатських країн, Росії і Китаю. 14-15 червня 2001 р. на черговій, шостій зустрічі «Шанхайської п'ятірки» в Шанхаї до організації приєднався Узбекистан. Глави держав оголосили про створення Шанхайської організації співробітництва для підтримки і забезпечення миру, безпеки і стабільності в Центральній Азії, боротьби з тероризмом, сепаратизмом і екстремізмом [8, с.68]. Китай став одним із ініціаторів створення багатопрофільної міжнародної організації, яка забезпечувала співробітництво в політичній, економічній, енергетичній областях та сфері безпеки, відкривало для КНР стратегічний шлях в ЦА, а сама організація стала механізмом забезпечення безпеки в регіоні, створила умови для розвитку багатосторонніх зв'язків.

В другій половині 90-х рр. значно зросла увага КНР до розвитку економічних відносин країнами ЦА. В 1996-2000 рр. зріс товарообіг, який складав 3,8 млрд. дол., а також прямі інвестиції в економіку регіону. Експорт держав ЦА до Китаю включав енергоносії, хімічну і текстильну сировину, чорні і кольорові метали. Китай завозив в основному товари широкого вжитку. З другої половини 90-х рр. найважливішою сферою китайських інтересів в регіоні стала енергетика і в центральноазіатських країнах з'явилися великі нафтові і газовидобувні компанії КНР, як і запропонували ряд проектів. Із 1997 р. Китайська національна нафтогазова корпорація (CNCC) почала

видобуток нафти в Західному Казахстані. Крім того, влітку цього ж року між Казахстаном і КНР був підписаний контракт, який передбачав китайські інвестиції в нафтову галузь і будівництво газопроводу «Західний Казахстан-Китай» в сумі 11 млрд. дол. Китай почав системно входити в енергетичну галузь не тільки Казахстану, а і Туркменістану. Щодо Киргизстану і Таджикистану, то Китай почав формувати основи для імпорту гідроресурсів та електроенергії [10].

В цілому період сер. 90-х рр. - 2001 р. став переломним у розвитку відносин між КНР і центральноазіатськими країнами. Китай зосередився на розвитку співробітництва в рамках регіональної системи безпеки і програмі вирішення своїх економічних інтересів. При цьому КНР уже чітко визначився з своїми пріоритетами в регіоні і почав їх послідовну реалізацію.

Третій етап еволюції взаємовідносин Китаю і пострадянських країн Центральної Азії отримав назву «всебічне співробітництво» і датується від 11 вересня 2001 р. до сьогоднішнього [2].

З початком антитерористичної операції в Афганістані ситуація в Центральній Азії стала стрімко змінюватися. США отримали можливість розмістити свої військові контингенти в регіоні. У зв'язку з цим вся попередня політика Китаю, яка була націлена на створення зони стабільності і безпеки по периметру кордонів, руйнувала, на думку казахстанського дослідника К.Сироежкіна і російського аналітика Л.Гусева, всю геостратегію Китаю [12; 2]. Крім того, Росія частково втратила історичне провідне місце в ЦА, вплив США значно посилюється і виросло значення країн ЦА в міжнародних справах у зв'язку з боротьбою проти тероризму, екстремізму і сепаратизму. Всі ці аспекти змусили КНР активізувати свій зовнішньополітичний курс по відношенню до Центральної Азії і підвищення її статусу в структурі регіональної політики Китаю. Китайське керівництво вирішило більш ширше використовувати економічне співробітництво для розширення

присутності та зміцнення впливу в регіоні. При цьому китайська сторона добре усвідомила взаємозв'язок як між економічним співробітництвом і посиленням впливу, так і між економічною співпрацею і безпекою. Після 11 вересня 2001 р. Китай зробив ставку на кардинальне зміцнення своїх позицій в економіці країн ЦА за рахунок суттєвого збільшення об'ємів торгівлі, інтенсифікації проектно-інвестиційної і фінансової діяльності, особливо в плані кредитування значущих для КНР галузей економіки. Ці тенденції значно посилювались з 2005 р., який став важливим рубежем як у політичних, так і у економічних взаємовідносинах КНР з центральноазіатськими країнами. «Тюльпанова революція» в Киргизстані, трагічні події в Андижані (Узбекистан) в травні 2005 р. надзвичайно стурбували і Росію, і Китай, і країни ЦА через можливість американського втручання у внутрішні справи держав Євразії. В Декларації Самміту Шанхайської організації співробітництва в Астані (2005 р.) були висунуті вимоги ліквідації військових баз в Центральній Азії. США змушені були закрити базу і вивести свої військові сили з Узбекистану [13]. З 2005 р. Китай різко збільшив товарообіг з країнами ЦА і почав активно реалізувати спільні проекти. Так, товарообіг між КНР і державами регіону в 2009 р. склав 17,6 млрд. дол. і за 1992-2009 рр. збільшився в 50 разів. Найбільшими торговими партнерами КНР стали Казахстан (13,5 млрд. дол. і Узбекистан – 1,9 млрд. дол.). Розширилось співробітництво Китаю в інвестиційній сфері. Якщо в кін. 90-х рр. китайські фінансові ресурси в регіоні складали більше 1 млрд. дол., то за перші 10 років XXI ст. їх обсяг зріс більше, чим в 20 разів і оцінюється в 25 млрд. дол. Так, в Казахстані близько 2000 підприємств засновано на китайському капіталі. На поч. 2010 р. загальний обсяг китайських фінансових ресурсів в Туркменістані склав 1,1 млрд. дол., в т.ч. 42% - в нафтогазовій галузі, а в узбецькій економіці – лише 640 млн. дол. (з яких 85% припадає на галузі ТЕК) [6].

Китай в цей період почав активно реалізацію проектів з видобутку і транспортування нафти і газу в Казахстані, Узбекистані і Туркменістані. Так, китайська сторона фінансувала будівництво і експлуатацію великого газопроводу Туркменія-Узбекистан-Казахстан-Китай об'ємом 25 млрд. куб. м газу в рік. В 2010 р. було введено в дію нафтопровід Казахстан-Китай, будівництво якого здійснювалося в 2 етапи. В червні 2012 р. Пекін підписав угоду з Таджикистаном про будівництво ТЕЦ «Душанбе-2» та експлуатацію спільного цементного комбінату [14]. Таким чином, на поч. XXI ст. Китай значно активізував своє економічне проникнення в Центральну Азію. Ця політика стала головним елементом в стратегії Пекіна в регіоні.

В 2001-2012 рр. Китай розширив взаємовідносини з країнами ЦА в сфері безпеки, які здійснювалися в першу чергу через ШОС. Посилення тероризму, ісламського радикалізму, сепаратизму, розширення наркотрафіка з Афганістану сприяла поглибленню координації зусиль членів-учасників організації. Крім того, Китай побоювався впливу радикалізму і сепаратизму в СУАР і був зацікавлений в підтримці регіональної безпеки в ЦА, де у нього зосереджено цілий ряд стратегічних проектів, в антитерористичній стратегії ШОС. Але КНР виступає проти перетворення організації в «антиНАТО» з відповідним втягуванням у безперспективну гонку озброєнь. Китай бере активну участь у діяльності Регіональної антитерористичної структури (РАТС) ШОС, в підготовці і проведенні командно-штабних і оперативно-тактичних навчання, у боротьбі з організованою транснаціональною злочинністю, незаконною торгівлею зброєю, нелегальною міграцією, наркобізнесом [5, с.53].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Політика Китаю в пострадянській Центральній Азії пройшла кілька етапів і еволюціонувала від «стратегії очікування» до «стратегії поступового проникнення» і «всебічного

співробітництва». Така еволюція була викликана як внутрішніми чинниками в самому Китаї, так і становищем в Центральній Азії, позицією Росії та інших геополітичних гравців в регіоні. В основі китайської зовнішньої політики лежить завдання по забезпеченню сприятливих зовнішніх умов для подальшого розвитку Китаю і перетворення його в світову державу. З 1991 р. КНР проводить в Центральній Азії цілеспрямовану активну, ініціативну і наступальну політику, грамотно використовуючи економічні, політичні, безпекові, військові та інші інструменти як в рамках ШОС, так і у двохсторонніх відносинах з центральназіатськими країнами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боровой В.Р. Политика КНР в Центральной Азии (90-е гг. XX в. – нач. XXI в.) / В.О.Боровой: Автореф. дис... канд.ист.наук. – Минск: Беларус. гос.ун-т, 2005. – 20с.
2. Гусев Л. Место Центральной Азии в политике Китая (по мнению китайских экспертов) [Электронный ресурс] / Л.Гусев // Новое восточное обозрение. – Режим доступа: www.ru.journal-neo.com/node/8821
3. Демиденко С. КНР и государства ЦАР / С.Демиденко [Электронный ресурс] // Центральная Азия. Геополитика и экономика региона. – М.: Ин-т стратег. оценок и анализа, 2010. – С.143-161. – Режим доступа: www.arhibook.ru/50282
4. Казанцев А. «Большая игра» с неизвестными правилами: мировая политика и Центральная Азия / А.Казанцев. – М.: Наследие Евразии, 2008. – 248 с.
5. Мальшева Д.Б. Центральноазиатский узел мировой политики / Д.Б. Мальшева. – М.: ИМЭМО РАН, 2010. – 100 с.
6. Парамонов В.В. Россия и Китай в Центральной Азии: политика, экономика, безопасность [Электронный ресурс] / В.В. Парамонов, А.В. Строков, Д.А. Столповский. - Бишкек, 2008. – 201 с. – Режим доступа: www.twirpx.com/file/519788/
7. Парамонов В.В. Экономическое проникновение Китая в Центральную Азию: состояние, проблемы и перспективы [Электронный ресурс] / В.В.Парамонов. - Режим доступа: www.bcs-sw.com/articles.aspx
8. Син Гуанчен. Шанхайская организация сотрудничества: приоритетные направления / Гуанчен Син // Международная экономика и международные отношения.– 2002.– №11.– С.68-75.
9. Седнев В.В. Еволюція зовнішньої політики КНР у 80-90-х рр./ В.В. Седнев// Сходознавство. - 1999. – №7-8.-С.232-242 .
10. Сыроежкин К.Л. Казахстан – Китай: от приграничной торговли к стратегическому партнерству: Монография: В 3-х кн. Кн.1. В начале пути [Электронной ресурс]/ К.Л. Сыроежкин.- Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2010.- 336с. Режим доступа: www.twirpx.com/file/_291169/
11. Сыроежкин К.Л. Казахстан – Китай: от приграничной торговли к стратегическому партнерству: Монография: В 3-х кн. Кн.2. В формате стратегического партнерства [Электронной ресурс]/ К.Л.Сыроежкин. – Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2010. – 336с. – Режим доступа: www.twirpx.com/file/291164/
12. Сыроежкин К.Л. «Большая игра» в Центрально-азиатском регионе [Электронной ресурс] К. Сыроежкин // Экономические стратегии – Центральная Азия. – 2007. – №5. – С.48-55. – Режим доступа: www.inesret.ru/magazine/mag_archive/free/2007ca_05/
13. Центральная Азия: Взгляд из Вашингтона, Москва и Пекина [Электронной ресурс] / Е.Румер, М.Раджан, Д.Тренин, Чжао Хуаншен. – М.: Новое издательство, 2008. – 213 с. – Режим доступа: www.w-knige.rteer4.appspot.com/a121191.html
14. Шустов А. Китай усиливает позиции в Центральной Азии [Электронной ресурс] / А.Шустов. – Режим доступа: notv.in.ua/news/read

